

DIES DE FRONTERA

«DIES DE FRONTERA»

ÉS L'OBRA GUANYADORA DEL PREMI SANT JORDI 2013,
QUE CONVOCA ÒMNIUM CULTURAL AMB LA COL·LABORACIÓ
DE LA FUNDACIÓ ENCICLOPÈDIA CATALANA.

ÒMNIUM
LLENGUA CULTURA PAÍS

Fundació Enciclopèdia Catalana

VICENÇ PAGÈS JORDÀ

DIES DE FRONTERA

Premi Sant Jordi 2013

Proa

El jurat del Premi Sant Jordi era constituït per Àlex Broch, Isidre Grau,
Isona Passola, Ramon Pla i Arxé i Màrius Serra.

Proa
A Tot Vent

Primera edició: febrer del 2014

© 2014 Vicenç Pagès Jordà

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions SLU, Proa
Pedro i Pons, 9-11
08034 Barcelona
www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-473-8
Dipòsit Legal: B. 1.750-2014
Composició: Víctor Igual, SL
Impressió: Egedsa

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

DINS EL MIRALL

Una parella es fa un petó davant uns grans magatzems a la Jonquera. No és pas una escena gaire diferent d'altres que tenen lloc en el mateix moment arreu del món occidental. Ella flexiona les cames entre les d'ell –que és una mica més alt– mentre li acaricia el coll. Ell l'abraça per la cintura. Se separen, es miren, xiuxiuegen, ell li acaricia els pòmuls i es tornen a besar. Els vianants, carregats amb bosses de plàstic, els eviten d'esma.

En aquest carrer no es permet el trànsit rodat. Al costat de la porta d'entrada dels grans magatzems, un mirall distorsiona les imatges dels vianants. Ara mateix uns nens s'hi acosten i se n'allunyen, exclamant-se dels seus reflexos deformats mentre la parella continua abraçada: són les úniques persones en tot el carrer que no porten cap bossa de plàstic amb productes acabats de comprar. Ella deu vorejar els quaranta, mentre que ell sembla que acabi de sortir dels trenta. Som el 27 de juliol de 2013.

Ara els llavis se separen. En el mirall no hi ha dos éssers humans, sinó dues formes contrafetes, els caps que s'aixafen damunt dels cossos esquifits. Ara que s'han mogut, els seus reflexos s'estiren cap amunt, com si volguessin sortir del mirall, i nosaltres ens enfilem amb ells per damunt de les botigues, dels carrers plens de gent. A cada banda de les muntanyes veiem les cintes de llum que formen la carretera i l'autopista, corrent paral·leles i entrecruant-se, al nord fins a

Perpinyà, al sud fins a Figueres, que des d'aquí és un garbuix de llums que recorden una galàxia llunyana. Quan mirem avall, la parella encara es manté abraçada mentre els vianants els passen pel costat, com les aigües d'un riu esquiven una roca.

PRIMERA PART

ESOS OJITOS NEGROS

Darrere seu, a cada pas,
la neu es menja el camí.

Caputxeta, MAZONI

BALL D'HORMONES

En els pròxims capítols mirarem d'esbrinar com és que aquesta parella s'està besant en els primers paràgrafs. No tenim pressa. Per fer-nos càrrec de les circumstàncies ens hem de remuntar a l'any 1977. Concretament, a la tarda en què el senyor Robert es va estibar amb el seu Renault-12 a la carretera de Cadaqués. No és el moment d'establir si la culpa va ser seva o de l'autocar que va aparèixer de sobte en aquell revolt. No cal que ens entremetiguem a considerar si havia begut, si s'havia endormiscat, si tenia pressa. El cas és que va morir a l'acte.

Durant els últims anys del franquisme, el senyor Robert havia consolidat la seva agència immobiliària, situada al rovell de l'ou de Figueres, que s'havia especialitzat en apartaments de segona residència a la costa. D'aquesta manera va poder deixar una herència passadora a la seva vídua Lola i a la seva filla Teresa, que acabava de fer tres anys quan es va produir l'accident.

La Lola havia nascut a finals dels anys trenta en un llogaret de Campo de Daroca, a l'Aragó, en una família de les que les novel·les del segle dinou anomenen "de baixa extracció social". Com que els seus pares no volien que deixés el poble, va haver d'esperar-se fins que va ser major d'edat. Va triar Barcelona, on havia sentit a dir que tothom hi trobava feina i que no era difícil prosperar. De feina en va trobar, sí, però s'hi va estancar, ja que es va estar uns quants anys treballant

de dependenta en una sabateria. La tieta Encarnación, l'ovella negra de la família, se la va afillar i la deixava dormir a la cambra de convidats del pis que tenia al barri de Sants.

El 1970, una amiga del mateix poble que vivia a Figueres i que acabava de separar-se li va proposar que compartissin pis. La Lola va acceptar. Era al costat de l'estació d'autobusos, al carrer Esperança, que li va semblar un bon nom. Durant uns mesos, aquell apartament de dues habitacions va funcionar com una associació d'ajuda mútua. Les dues amigues preparaven sopars laboriosos, intercanviaven confidències, miraven la televisió fins a la *Despedida y cierre*, reien com col·legiales i es desitjaven bona nit del llit estant. Però l'amiga va trobar un amic, i la Lola va haver de deixar el pis, tot i que els seus ingressos –havia trobat una feina de mitja jornada en una perfumeria– amb prou feines li permetien mantenir-se. Va ser llavors quan el senyor Robert la va treure a ballar *Esos ojitos negros* a l'envelat, durant les fires de la Santa Creu. La Lola no era una bellesa, però seria injust qualificar-la de lletja. Acabava de complir trenta anys, tenia planta i a la perfumeria havia après a maquillar-se. En el tercer ball el senyor Robert li va oferir un lloc d'administrativa a la seva immobiliària.

El senyor Robert, nou anys més gran que ella, era directe però no pensava saltar-se cap tràmit. No buscava una aventura, sinó algú amb qui compartir la vida. Al cap de cinc setmanes, quan va veure que la Lola era dolça i formal, va començar a considerar que es podria convertir en una bona esposa. Uns mesos després van decidir casar-se i ella va deixar de treballar. Al cap de dos anys va néixer la Teresa –la dona que ha aparegut a la primera escena.

El 1977, quan el volant de l'R-12 es va incrustar a la caixa toràctica del seu pare, l'horitzó familiar de la Teresa es va veu-

re bruscament reduït a la mare, amb qui convivia en una casa amb jardí al carrer Pi i Margall de Figueres, envoltada d'una calma alterada a intervals regulars pels xiulets i el trontoll dels trens que circulaven a un centenar de metres. La Lola alimentava la Teresa, hi jugava, la passejava, l'acotxava, li explicava contes a l'hora d'anar a dormir. En aquells primers mesos de viduïtat hi parlava sense interrupció perquè mentre estant no trobava a faltar el marit.

Durant la infantesa, la mare va ser l'amiga que no fallava mai. Protegia la Teresa, se l'endua d'excursió, l'embolcallava amb un afecte intens i insubornable. Tot i generosa, la Lola no sabia deixar anar corda. No li van faltar pretendents, però no es va voler tornar a comprometre. Ni tan sols va tenir cap amant ocasional que esponges aquella relació que la filla, a mesura que creixia, anava trobant cada vegada més absorbent.

Però no ens precipitem. A finals dels anys setanta encara no havia sorgit cap esquerda en aquella petita família –aleshores encara no se'n deia monoparental– que vivia amb el rerefons de Ràdio Popular de Figueres. Al migdia, mentre la Lola preparava el dinar, l'emissora dedicava uns minuts a l'àngel. La seqüència es repetia de manera inalterable. Primer sonava l'introït del rèquiem de Mozart (quan arribava el crescendo coral, la Teresa aixecava un braç amb la forquilla, com si dirigís), després se sentien els versicles amb què l'àngel anuncia a Maria que serà la mare de Déu, i finalment arribava l'*Oració al Crist de la Tramuntana*, escandida pel locutor amb èmfasi. Des de llavors, Mozart, la Verge Maria i Carles Fages de Climent formen un triangle indissoluble en la memòria de la Teresa, vinculats per sempre a aquella cuina de fòrmica, al ronc amable de la nevera Kelvinator, al baf de patata amb mongeta que emergia de l'olla i que es condensa-

va a la majòlica decorada amb motius geomètrics, a l'olor dels llumins de fusta i dels fogons reescalats, al crostó de pa sec que la Lola li donava per entretenir-se, a la convicció que l'únic que necessitava era aquella mare que li somreia des de darrere del davantal de ratlles.

A l'hora de sopar tenia lloc una escena semblant. L'emissora era la mateixa, que llavors radiava *El consultorio de Elena Francis*. Després que sonés el calmós instrumental *Indian summer*, una veu femenina deia “Desde Zamora nos escribe María del Carmen en los siguientes términos...”, o bé “Carta de una lectora preocupada”. En un acte reflex, a la Teresa li venia la son i la Lola se l'enduïa en una braçada cap al llit.

A l'hivern els feia companyia una estufa de butà, marca Orbegozo. Tancaven la porta de la cuina per estar ben calentes, i l'ambient es carregava com si s'hi congregués una multitud. Quan s'acabava una bombona n'encarregaven una altra a Can Lluansí, al carrer Nou. L'administrativa els prenia les dades, pagaven i els donaven un resguard (quan, més endavant, la Teresa va començar a fer encàrrecs sola per la ciutat, aquella còpia de color groc es va convertir en la prova de la seva autonomia).

Però a finals dels anys vuitanta la Teresa tenia una cita amb l'adolescència. Van produir-se avisos que ni mare ni filla no van saber interpretar: retards a l'hora d'arribar a casa, trucades a deshora, mentides vagament pietoses, cigarrets fumats d'amagat, diferències substancials a l'hora de valorar l'amiga més amiga.

Si Déu existeix, li agraden les bromes. L'any 1987, quan a la Teresa li va venir la regla, la Lola s'iniciava en els trastorns de la menopausa. Els símptomes de mare i filla eren semblants. Es succeïen els marejos, les irritacions. Els atacs de nervis s'enllaçaven, es fonien, ascendien en espiral. La casa

vivia en un ball d'hormones permanent. Va començar com un claqué alternat i de mica en mica les onades d'anada i tornada ho van convertir en un vals, en una simfonia, i més tard s'hi van incorporar buleries, salsa, rhythm'n'blues i va acabar com una jam session de metalcore, amb imprecacions, onomatopeies, monòlegs desguitarrats a tot volum, corredisses, sospirs, bramuls i tot el ventall d'efectes sonors que se'n derivava, perquè les crisis de creixement provoquen efectes molt semblants als fenòmens poltergeist: cops de porta, plats esmicolats, armaris que es mouen de nit, electrodomèstics desfermats, riallades sinistres.

Per enfrontar-se a les discussions amb la filla, la mare va activar dos recursos lèxics de gran eficàcia. Com a força de xoc va servir-se de la paraula *contestar*. Tota vindicació o intervenció de la Teresa era encabida dins aquell verb, que silenciava qualsevol argument. Quan la Lola havia establert el que calia fer o el que calia pensar, *contestar* no era només una falta de respecte, sinó sobretot un indicatiu de rebel·lia, una mostra de mala educació i d'egoisme, la prova irrefutable que la seva filla era una desagraïda. Després d'un "No contestis", tan sols el silenci i l'obediència eren permesos. La Lola considerava fora de lloc qualsevol altra reacció, ja que la Teresa no era prou madura per saber el que li convenia. Si la filla ajornava l'argumentació fins al cap d'uns dies o d'uns mesos, entrava en acció el segon verb, encara més terrible. Ens referim a *retreure*.

Retreure fets del passat no només demostrava manca de disciplina: era també una traïció empitjorada per la fredor. Amb el cap calent és possible que s'escapin frases que més tard sap greu haver pronunciat (a la Lola li passava), però quan la Teresa reprenia el tema amb aquell rancor disfressat de serenitat, amb aquella placidesa que presagiava la tempes-

ta, la Lola se sentia defallir. Abandonava la filla amb la paraula a la boca i corria a refugiar-se a la seva habitació, d'on no tardaven a sorgir tot de gemecs –somorts, però que igualment traspassaven la porta–. El missatge inarticulat de la Lola es podria resumir de la manera següent: “Accepto que potser em vaig equivocar, però vaig actuar tal com em pensava que era correcte, i de totes maneres ara ja és massa tard, o sigui que encara que em facis plorar no arreglarem res”. Durant cadascuna d'aquelles crisis, a la Teresa li feia l'efecte de sentir el soroll d'un pont de fusta que s'ensorrava.

Aquells conats d'enfrontament van tenir conseqüències. El to de la Lola es va tornar greu i trencadís, de màrtir: propi de la mare a qui sap greu haver de renunciar a rebre mostres de gratitud de la filla a canvi de tots els sacrificis que fa per ella. El to de la Teresa, en canvi, era agut i tremolós, com correspon a una filla que ha après a aguantar a la seva mare les rareses, manies i obcecacions que no perdonaria a ningú més.

L'endemà dels dissabtes en què la Teresa sortia, la Lola la despertava amb un suc de taronja conciliador. Sovint (“És que estic tan sola”) no podia evitar asseure's a l'espona del llit i iniciar un soliloqui on es succeïen els seus records d'adolescència, una versió personalitzada dels consells de la senyora Francis i les reflexions apocalíptiques sobre els hàbits més nocius que planaven sobre les noves generacions. Amb el cap enterbolit, la boca pastosa, els somnis enganxats a la closca, el cervell posant-se lentament en marxa, la Teresa trobava que aquells suc de taronja li sortien molt cars.

Les funcions de la Lola en relació amb la Teresa no tenien unes fronteres definides. Li feia de cuinera, d'assessora sentimental, d'esteticista, d'advocada, d'infermera, de psicòloga. I sempre eren elles dues, sense pare ni germans ni parents que

arbitressin aquell festival d'estrògens que hauria fet les delícies d'un endocrinòleg. La Lola havia tallat les relacions amb els seus pares quan va abandonar el poble. Després que l'hagués deixada hereva universal, els parents del senyor Robert la consideraven poc més que una aprofitada. Amb el marit viu hauria estat possible triangular els problemes, intercanviar punts de vista, pactar solucions mesurades, potser trobar un aliat davant determinades fixacions, però entre mare i filla només podien coincidir o barallar-se, sense graus intermedis. Encara pitjor: la Lola s'havia constituït en marmessora de la força moral del desaparegut. Quan es quedava sense arguments, reblava: "Al teu pare no li agradaria gens això que fas".

Algunes dissabtes la Lola es negava a deixar sortir la Teresa, i al cap de mitja hora li aconsellava quina roba li quedaria millor. O bé la felicitava per una nota de l'institut i poc després la renyava per no haver-s'hi esforçat més. No era partidària de cedir parcel·les de poder, però li agradava que la seva filla li portés la contrària, perquè d'aquesta manera demostrava independència. Aspirava a fer-la canviar d'opinió perquè rectificar és de savis, però secretament desitjava ser rebatuda, perquè a la vida cal saber argumentar. La casa del carrer Pi i Margall era com un parlament amb dos diputats, un que emergia i un que iniciava el declivi.

Anys a venir, la Teresa s'adonaria que durant aquells anys la Lola havia resultat més fiable que la majoria de les seves amistats de l'institut, que mostraven una seguretat que no es corresponia amb el seu grau de coneixement del món i que cometien –incloent-hi l'amiga molt amiga– errors de càlcul considerables. Ara bé: li constava que quan la seva mare era adolescent tampoc escoltava els consells dels seus, de pares. ¿Algú havia decretat una maledicció que feia que les mares s'oblidessin de quan havien estat filles, una maledicció que

les obligava a repetir els mateixos errors que havien comès les seves, de mares? La Teresa, ¿algun dia tindria una filla a qui aplicar verbs com *contestar* o *retreure*, o altres de pitjors? ¿També obligaria la filla a ser comprensiva amb els desgavells hormonals de la menopausa sense molestar-se a entendre els de l'adolescència?

A finals dels vuitanta, la Teresa i la Lola passaven dies sense dirigir-se la paraula. Fins que, de manera impensada, una no localitzava el desodorant, o l'altra necessitava ajuda per cordar-se una polsera. Llavors, de cop i volta, tornaven a ser amigues.

A començaments dels noranta, les hormones es van estabilitzar i es va firmar l'armistici, però la pauta de relació entre mare i filla ja s'havia consolidat. Es tenien afecte, havien viscut uns quants anys bons, però pocs ponts havien quedat drets.

LA CAPUTXETA

Quan la Teresa era petita, sempre volia que la seva mare li expliqués el conte de *La Caputxeta Vermella*.

La nena que estrena pubertat (aquest és, segons els experts, el significat del color vermell) és enganyada pel llop, que dóna mostres d'una perversió polimòrfica: devora l'àvia, es posa la seva roba i condueix la nena al llit, on té lloc un dels diàlegs més inoblidables de la història de la literatura. En poques pàgines, l'únic personatge masculí del conte es transvesteix i es mostra de manera successiva com a gerontofílic, caníbal, sàdic i pederasta.

Ens referim a la versió original del segle XVII, *Le petit Chaperon Rouge*, l'únic dels contes recopilats per Charles Perrault que acaba malament. Potser per això els germans Grimm hi van adherir el final del conte de les set cabretes. A la seva versió, més tardana, la Caputxeta resorgeix sana i estalvia de la panxa del llop, que és mort pel caçador. La versió que la Lola explicava a la Teresa, però, era l'original, que acaba de manera abrupta amb la frase: "I se la va menjar".

La trama de *La Caputxeta Vermella* obre uns quants interrogants. Per què la mare no adverteix la filla dels perills del bosc? Com és que l'àvia viu sola i a tanta distància? Que no hi podia anar la mare, a portar-li el cistell? Què se n'ha fet, del pare? Fa l'efecte que la mare manté relacions conflictives amb els altres personatges femenins, als quals indueix indirectament a la mort. En el conte es detecta el conflicte que enfron-

ta les generacions: la resistència de la mare a fer-se càrrec de l'àvia, l'enveja que sent de la filla, els anhels de llibertat que experimenta la Caputxeta, el pacte frustrat entre àvia i néta.

Aparentment, el conflicte entre la Lola i la Teresa no admet punt de comparació amb el de *La Caputxeta Vermella*. I, amb tot, mare i filla vivien soles, sense figura masculina ni cap familiar que les protegís d'un entorn que en qualsevol moment es podia tornar hostil.

¿És per aquest motiu que la Teresa havia rebutjat més d'una vegada viure en parella? No ho sabem, i no tenim temps d'abandonar-nos a aquestes especulacions perquè hem de narrar el viatge que va emprendre més de trenta anys després. Abans, però, passarem pel cementiri.

TRES ESCENES DE 1977

La Teresa tenia tres anys quan es va morir el seu pare. Resulta difícil esbrinar fins a quin punt els records que en conserva són de debò, ja que prenen forma de visions borroses on es barregen somnis, desitjos, vivències i imatges cinematogràfiques. En canvi, se li han fixat a la memòria tres escenes ben definides del dia de l'enterrament:

Primera escena

El capellà obès –cabells greixosos i ben clenxinats– baixa les escales de l'altar i s'acosta cerimoniosament al taüt, situat davant del primer banc de l'església. Sacseja una branca de llorer a la mà, que prèviament ha mullat amb aigua beneïda, de manera que –entre les dues corones de flors, la de la Lola i la de l'agència immobiliària– la tapa del taüt queda perlada de gotetes.

Segona escena

Dones que han deixat enrere la joventut s'acosten a la Teresa, s'ajupen, li amanyaguen els cabells, li toquen la roba, li petonen lleument les galtes, i mussiten –amb afecte, amb consideració, amb dolcesa, amb llàstima, amb abatiment, amb totes les formes de la compassió– la paraula més pronunciada del dia: “Pobreta”.

Tercera escena

Dos treballadors vestits de gris introdueixen el taüt dins el nínxol. Un home que porta texans polsosos, vambes i una camisa de quadres organitza els materials amb parsimònia: uns quants rajols, una galleda d'aigua, un sac de sorra, una brotxa, una saca de ciment. Durant una estona que a la Teresa se li fa molt llarga, l'home barreja els components, talla els rajols a mida i tapa el forat del nínxol. La paleta li serveix per barrejar, per mesurar la densitat de la pasta, per tallar i empastifar els rajols, per eliminar el ciment sobrant. La Teresa recorda amb nitidesa la manera pausada, artesanal, desproveïda de transcendència, amb què l'home va fer desaparèixer el taüt, envoltat del silenci dels parents i dels veïns que només va gosar trencar la veu d'espiguet del tiet de Salt.

–Ja en conec més a dins que a fora.